

Խաղաղության հաստատման վերջին հնարավորություն

Սափնա Ֆրեյզեր

**Սափնա Ֆրեյզերը Միջազգային
ճգնաժամային խմբի Կովկասի
ծրագրի սնօրենն է:**

Թվում է, թե այսօր՝ 2005 թվականի աշնանը, Ադրբեջանն ու Հայաստանը խաղաղությանն ավելի մոտ են, քան երբևէ: Բայց արդյո՞ք այս բանակցությունները ևս չեն ձախողվի: Եթե ձախողվեն, այդ դեպքում խոստանա՞ստաք ռազմական գործողությունների վերսկսման հեռանկարը այսօր ավելի իրական է, քան երբևէ: Աճող ռազմական ծախսեր, հրադադարի հաճախակի դարձած խախտումներ, հակառակ կողմի հրեժայնացում. սրանք են մտահոգիչ նշաններն առ այն, որ բանակցությունների ժամանակը սղառվում է:

2004 թվականի մայիսից ի վեր Ադրբեջանի և Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարները սասնմեկ անգամ հանդիպել են այսուհետ կոչված «Պրահայի գործընթացի» շրջանակներում: Երկու երկրների նախագահներն իրենց աջակցությունն են հայտնել դեմառդեն հանդիպումների արդյունքում գրանցված առաջընթացին: 2005թ. օգոստոսին Մինսկի խմբի համանախագահները երկրների ղեկավարներին ներկայացրել են կարգավորման մեկ էջանոց ռազմավարություն: Եթե կողմերը շարունակեն բանակցությունները՝ հիմնվելով սվլյալ փաստաթղթի վրա, ապա խաղաղության համադարձակ համաձայնագիրը կարող է դառնալ լինել 2006 թվականին:

Երկու կողմերի դիրքորոշումներն ավելի քան երբևէ մոտ են միմյանց, քանի որ երկու կողմերն էլ ընդունել են, որ խաղաղության հաստատման ցանկացած համաձայնություն կիրականացվի փուլային եղանակով: Լեռնային Ղարաբաղի վերջնական կարգավիճակը կարող է որոշվել միայն այն բանից հետո, երբ տեղում շուտօրե կլինեն վստահության վերականգնմանն ուղղված միջոցների և անվտանգության երաշխիքների արդյունքները: Հայաստանի աջակցությունը վայելող Ղարաբաղի հայկական ուժերը հետ կհաշվեն բոլոր գրավյալ տարածքներից կամ դրանց մեծ մասից: Կտեղակայվեն բազմազգ խաղաղադաշտ ուժեր, ներքին տեղահանվածները կվերադառնան իրենց նախադաստերազմյան բնակավայրերը, կվերականգնվեն առևտրային և հաղորդակցության կաղերը: Միայն այս ամենից հետո՝ տասը, տասնհինգ կամ քսան տարի անց իմնորոշման հարցով բացառադաշտ Ղարաբաղի հայերի և ազերիների մասնակցությամբ և միջազգային հանրության հավանությանն արժանացած համաբնակչի արդյունքում կորոշվի Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակը: Մինչ այդ Լեռնային Ղարաբաղը *դե յուրե* կմնա իբրև Ադրբեջանի մասը, իսկ *դե ֆակտո*՝ անկախ:

Սա առաջին դեպքն է, երբ թվում է, թե բանակցող կողմերը գտել են հարցի լուծման բանաձևը: 2001 թվականի արդիվին Քի Վեսթերվուդը ստեղծեց բանակցություններից հետո նույնպես թվում

էր, թե խաղաղության հաստատման համադարձակ համաձայնագրի ստորագրումը հնարավոր է: Սակայն բանակցությունները հայտնվեցին փակուղում: Փորձելով բացատրել ձախողումը՝ Մինսկի խմբի նախկին համանախագահ Քերի Քավանոն կարծիք հայտնեց, թե «նախագահներն իրենց ժողովուրդներից առաջ էին»։ Բայց ավելի համոզիչ է այն բացատրությունը, որ չափազանց մեծ էր սարքերությունը Հայաստանի և Ադրբեջանի ղեկավարության՝ փակ զրույցներում և հրադարակայնորեն արտահայտած մտքերի միջև: Այսօր ոչինչ չի փոխվել: Մինչ Պրահայի գործընթացը դանդաղ առաջ է ընթանում, Բաքուում, Երևանում կամ Ստեփանակերտում շատ քիչ բան է արվում՝ մարդկանց խաղաղությանը նախադասատելու համար: Տարածաշրջանային էլիտաները վաղուց են հարուձակ «Կոնս դիրբորուցումը բարձրացնում է ֆաղափական վարկանիշը» ռազմավարությանը:

Զնայած դատարանը սկսելու դատիկն դրա էթնիկական հենքը փոքր էր, անցած տարիներին դատարանական ֆորզությունը նույնպես է փոխադարձ անտրուստի աճին: Երկու երկրների բնակչությունն էլ հոգեբանորեն դատարանվել է կռվի և սղանությունների նոր օրջափուլ սկսելուն: Մասնավորապես Ադրբեջանում Լեռնային Ղարաբաղից և օրջակա տարածքներից կես միլիոնից ավելի մեքիմ տեղահանվածները դարձել են դատարանված արդեցիկ զանգված. ըստ Բաքուի մամուլի ակումբի կողմից 2004 թվականին անցկացված հարցման արդյունքների, մրանց մոտ 84 տոկոսը հակամարտությունը ռազմական ճանադարհով լուծելու կոչ է անում:

Ադրբեջանի թոչիքաձև աճող նավթային եկամուսները փոխում են իրադրությունը տարածաշրջանում: 2005 թվականի հուլիսին Ադրբեջանի նախագահ Իլիհան Ալիևը հայտարարեց ռազմական ծախսերի աճի մասին՝ 2003թ. 135 միլիոն ԱՄՆ դոլարից մինչև 300 միլիոն ԱՄՆ դոլար 2005թ. ընթացում: Այն բանից հետո, երբ հայ դատարանները հայտարարեցին համարժեք դատարանային ֆայլերի մասին, Բաքուն խոստացավ 2006 թվականին ռազմական ծախսերը հասցնել 600 միլիոն ԱՄՆ դոլարի: Հայաստանը, որը շարունակում է տուժել տարածաշրջանային նախագծերում մասնակցությունից զրկված լինելու փաստից և սևական օրջափակումից, չի կարող իրեն թույլ տալ Ադրբեջանի ծախսերին համարժեք ծախսեր: Թուրքիայի կողմից կամ Թուրքիայում վերադասատված ադրբեջանցի սղանների նոր սերունդը և երկրի կողմից զորքերի տրամադրումը Իրաքում ու Աֆղանստանում անգլոամերիկյան առաջնորդությամբ իրականացվող գործողություններին մեծացրել են ադրբեջանական զինվորականության մարտական դատարանականությունը: Տասնամյակից ավելի ձգված անուշադրությունից հետո Ադրբեջանի բանակը դեռևս սղիմված է հաղթահարել այնտիսի հիմնախնդիրներ, ինչտիսիք են հնացած զինատեսակները, կոռուպցիան, օդերատիվ տլանավորման, ծագավորման և բյուջետավորման անարդյունավետ համակարգերը: Սակայն հաղթական հարձակում ձեռնարկելու նղատակով իրավիճակը բարեփոխելու իրական դատարանականությունը շատ արագ կարող է փոխել դրությունը:

Սեփական տարածային ամբողջականությունը վերականգնելու համար ուժ գործադրելու Ադրբեջանի սղառնալիքն իրական է: Կոնս դիրբորուցման հայ ջատագովները տղղում են, որ զորքերի

դուրսբերումը Լեռնային Ղարաբաղի օուրջը տարածվող անվտանգության գոտուց հավասարագոր է ինմաստանության: Սակայն ադրբեջանական տարածքների տարունակվող սղատեռուն այն ժամանակ, երբ Բաքուն արագորեն զինվում է, միայն հարձակման հավելյալ արդարացում է տալիս Ադրբեջանին:

Սեփանակերտի համար այսօր գոյություն ունեցող անվտանգության երաշխիքներից լավագույնը զորքերի դուրսբերումն է: Եթե Լեռնային Ղարաբաղի զինված ուժերը դուրս բերվեն գրավյալ օրջաններից և այնտեղ տեղակայվեն միջազգային խաղաղատի ուժեր, աղա միջազգայնորեն ընղունված խաղաղության համաձայնագրով Ադրբեջանը հարկադրված կլինի զերծ մնալ ուժի կիրառումից: Եթե վերջինս խախտի այդ համաձայնագիրը և հարձակվի, աղա կվտանգի այն բոլոր միջազգային կաղերը, որոնցից կախման մեջ է իր նորահայտ հարսությունը՝ թե՛ որղես արտաղղող և թե՛ որղես առաջիկա տարիներին նավթի և զագի աղաող սարանցիկ երկիր:

Թե՛ Բաքուն և թե՛ Երևանը շահագրղող են խաղաղության օուտատիպ հաստատմամբ: Այլաղես մրան դատարանված թափանիվ կանգնեցնելու շատ քիչ լծակներ կունենան: